Манастир Милешева

ИСТРАЖИВАЊЕ И ОБНОВА

БЕОГРАД – ПРИЈЕПОЉЕ, 1995.

Део манастирског насеља после конзерваторско-рестаураторских радова

Поглед на цркву после обнове 1994. године

Манастир Милешева, једно од највећих светилишта српског народа, није се сачувао у првобитном облику. На њему су се одразила сва збивања која су задесила српску државу и народ у трајању више од седам векова.

Основао га је око 1220. године принц Владислав, каснији владар Србије, син Стефана Првовенчаног и унук Стефана Немање. Главну манастирску цркву, посвећену Вазнесењу Христовом, наменио је за своју породичну гробницу. Убрзо је дозидао спољну припрату, коју је опремио да буде маузолеј Светог Саве, његовог стрица и првог српског архиепископа. Ту је 1236. године пренео његове мошти из Трнова и сахранио у спремљеној гробници. Нешто доцније, ковчег са светитељевим моштима извађен је из гроба и постављен „по сред свете и велике цркве, на виђење свима“.

Милешева је, као гробна црква Светог Саве, имала велики углед и била место ходочашћа и поштовања свих Срба. Манастирске поседе увећавали су потоњи српски владари, а производи који су са њих убирани продавани су и у удаљеним крајевима. Близина каравански путева условила је рано успостављање тргова манастирског властелинства, од којих је један био у Пријепољу, први пут поменут 1343. године.

Са развојем култа Светог Саве растао је и значај Милешеве. Босански бан Твртко овде се крунисао за краља Босне и Србије 1377. године, а почетком XV века основана је милешевска митрополија. Стефан Вукчић Косача називао се од 1449. године херцегом од Светог Саве.

У првом продору Турака 1459. године попаљено је и порушено манастирско насеље. Касније се постепено обнављало, тако да је од средине XVI века, Милешева постала економски снажна монашка заједница и утицајно извориште српске духовности, културе и традиције. Походили су је многи путници разних националности. За Србе су Милешева и мошти Светог Саве били духовни ослонац, темељ опстанка у времену под Турцима, Мошти Светог Саве су поштовали и муслимани, који су долазили и остављали дарове, верујући у моћ исцељења.

Милешева је од оснивања била познато књижевно средиште у којем су сакупљане и преписиване књиге, а 1544–1545. и 1557. године радиле су у њој две штампарије.

Крајем XVI столећа, 1595. године Милешева је изгубила своју највећу светињу, мошти Светог Саве, које су Турци однели у Београд и спалили на Врачаревом брду. Нема података који би говорили и о страдању самог манастира у том времену. У првој половини XVII века грађевине у манастиру, заједно с главном црквом, темељно су поправљене због дотрајалости, али су убрзо наишли тешки дани са пљачкашким и рушилачким упадима Турака, болестима и временским непогодама. Манастир је рушен и паљен 1688. године када су га привремено и калуђе-

Изглед цркве пре обнове 1983. године

ри напустили. Исто се догодило и 1735. и 1782. године. Са последњом паљевином живот у Милешеви се угасио. Остала је напуштена скоро цело столеће.

Угледне пријепољске породице са настојатељем манастира Макаријем Вујићем добили су 1863. године дозволу за поправку цркве од везира Осман Топал паше и отпочели њену велику обнову. Новац су скупљали од прилога становништва Пријепоља са околином и Пљеваља, а највећи део су добили од министарства просвете кнежевине Србије. Обнова је трајала шест година. У то време је подигнут и мали конак. Убрзо су саграђени велики конак, воденица и штала, а 1911. године и гломазан звоник испред цркве. У годинама које су следиле вршене су више пута мање поправке цркве и осталих грађевина, манастирско двориште је ограђено, а остаци старих објеката изравнати и засути земљом.

Рушена и обнављана у току своје дуге историје Милешева је у великој мери променила првобитни изглед. Од великог и моћног средњовековног манастира преостала је само његова главна црква. Остаци других грађевина до недавно су били затрпани наслагама земље и грађевинског отпада, тако да се нису знале ни границе, а ни садржај старог манастира.

Од 1947. године, тек основан Завод за заштиту и научно проучавање споменика културе Србије, почео је да се стара о очувању вредности Милешеве. Врста радова који су предузимани и њихов редослед зависио је од степена угрожености појединих делова манастира. У почетку су то биле само најхитније поправке цркве (1947. године), да би се касније местимично поправили њени зидови, конзервирале фреске, урадили дренажни канали и плочник и извршила мања сондажна истраживања темеља (1957–1958). Убрзо је промењен кровни покривач, преко старе подлоге, као добра, али привремена заштита од прокишњавања (1962), а затим је темељно

Јужни изглед цркве после обнове 1994. године

обновљен мали конак (1972). И почетна археолошка истраживања манастирског насеља била су заштитног карактера (1974–1976). Обављена су да би се доказало постојање остатака средњовековних грађевина и тако спречила изградња магистралног пута на тој површини. Испод великог наноса земље откривени су тада остаци стамбених и других објеката, заједно са делом обимног манастирског зида.

Значај Милешеве, потреба да се трајније заштити и прикаже, а истовремено и да се прикупе подаци о њеним изворним облицима и каснијим променама, условили су предузимање свеобухватних радова. Они су укључивали истраживања цркве и манастирског насеља, конзервацију на основу тако добијених података, оспособљавање грађевина из XIX века за савремену употребу и уређење непосредне околине. Ови радови одвијају се, са извесним прекидима, од 1980. године и још увек трају.

Археолошка ископавања и истраживања архитектуре били су основни предуслови за радове у склопу манастирског комплекса. Они су неодвојиви део конзерваторске делатности, нарочито када је у питању споменик чије су особености недовољно познате. Систематска археолошка ископавања одвијају се у оквиру конзерваторско-рестаураторског пројекта на простору целог манастира. Она подразумевају систематско испитивање не само црквене и насеобинске архитектуре већ и разнородних појава које се односе на све видове монашког живота и доприносе свестранијем познавању целокупног комплекса. У цркви су до сада потпуно истражени унутрашњи простори наоса, обе припрате и обе капеле, а остаци монашког насеља откривени су дуж северног, источног и делимично јужног оградног зида. На тим странама нађени су и обимни зидови у готово свим фазама изградње, заједно са великом улазном капијом окренутом

према истоку. Мањи сондажни радови обављени су и западно од цркве, код садашњег великог конака, а затим и изван дворишта према северу и истоку.

Истраживања архитектуре цркве вршена су углавном упоредо са њеном конзервацијом и обновом. Исходи истраживања одредили су начин конзервације и омогућили су да се прикажу првобитни облици цркве у оној мери колико је сигурних података нађено.

Са фасада цркве и унутрашњих површина спрата спољне припрате уклоњени су каснији, дотрајали слојеви малтера. Показало се да су они покривали оштећења и пукотине опасне за стабилност цркве. Због тога је извршено учвршћивање најугроженијих делова темеља, замена дотрајалих квадера сиге на фасадама и луковима спољне припрате и осигуравање пукотина. Од 24 конзоле на које се ослањају лукови, сводови и купола припрате, 17 је било распукнуто. Оне су извађене из зидова и замењене новим, исклесаним од исте врсте камена.

Скидањем малтера, уз отварања мањих сонди у зидовима, омогућило је сигурнију анализу архитектуре милешевске цркве, јер су нађени нови подаци о њеним изворним облицима и преправкама. Тако је установљено да је више пута мењана основна замисао или је вршена обнова постојећих облика у XIII, XVI, XVII и XIX веку. Прве преправке настале су још у XIII столећу. У току градње цркве зазидана су по два ниска, узана прозора западног травеја, а пре сликања фресака још по један на већој висини, као и по два бочна улаза у стару припрату. Убрзо после живописања цркве дозидана је пространа спољна припрата са капелама. У приземљу, на подужним зидовима имала је плитке, лучно завршене нише, а на западном зиду, лево и десно од улаза, налазио се по један прозор. Пре живописања, нише су зазидане као и прозори и тако добијен простор без спољног светла, што је одговарало њеној намени за гробницу Светог Саве. На спрату припрате налазила се капела. У источни зид је уклесана полукружна олтарска ниша, а испод попречног лука стајао је иконостас.

Пре истраживачких радова сматрало се да спрат припрате у највећој мери потиче из XIX столећа. Сводна конструкција, међутим, сачувала се у изворном облику до највишег пара лукова што се степенасто уздижу један изнад другог у средњем делу спрата. Није се могло утврдити да ли се простор првобитно завршавао куполом или крстастим сводом. На бочним зидовима налазила су се два велика прозора која су била сужена и скраћена 1863. године. Приликом истраживања, делимична зазида је уклоњена и откривене су фреске на источним страницама прозора. На луковима и у апсиди пронађене су мање површине сликарства. Фрескама су били украшени сви зидови на спрату и то у XIII и поново касније, вероватно у XVII веку.

Веће поправке цркве извршене су крајем XVI или почетком XVII столећа. Из сачуваних молби милешевских калуђера руском цару за помоћ 1623. и 1637. године познато је да је у том раздобљу црква покривена новим оловом. Претходно су свакако поправљани горњи делови зидова, можда и сводови, пресложен је плочник у цркви и извршене су извесне доградње. Трагови једне или две капеле налазе се на јужном зиду цркве где су нађени обриси мале олтарске апсиде и лежишта за лук и свод.

Велика обнова цркве 1863–1864. године знатно је изменила њене облике. Извели су је локални мајстори, занатски веома добро, али су у надградњи и у појединостима изглед старог здања прилагодили тадашњем укусу средине и у складу са својим знањима и искуством. Тако су капеле покривене сводовима и куполама које првобитно нису имале, средњи делови цркве и спољне припрате подведени су под један кров, а куполе подигнуте врло високо. На њиховим украсима, прозорима и порталима изражен је јак утицај исламске архитектуре.

После обијања малтера са фасада и у спољној припрати, археолошких ископавања и истраживања зидова, утврђено је до које мере су преостали првобитни делови, које су све преправке касније извршене и шта је изграђено у последњој обнови. Показало се да су највеће промене настале у другој половини XIX века и да нема довољно поузданих података за потпуну рестаурацију првобитног изгледа. Због тога су у конзерваторском поступку у великој мери задржани облици из претходне обнове, као што су куполе, ђаконикон, проскомидија, капеле,

Унутрашњи изглед спољне припрате после обнове

Југоисточни део комплекса са кулом у току ископавања

оквири прозора и портал. Мање измене учињене су у облицима и висинама кровних венаца и кровова, употпуњавајући тако слику средњовековне цркве. На основу анализе криторских модела, на фасадама су обновљене плитке украсне нише. Кровови спољне припрате су спуштени и тако одвојени од цркве, а између њих је обновљен забат. Тиме се постигло да примарна пластика цркве, све до тамбура и међусобни однос њених делова, одговарају изворном решењу. Спољна припрата с капелама остала је како је раније и преобликована.

Фасаде су омалтерисане тако што је малтер на првобитним деловима постављен у тањем слоју, а сва каснија зидања у дебљем. Исти је поступак примењен и у унутрашњости спољне припрате где је назначена међуспратна дрвена конструкција. Урађене су нове кровне конструкције и на њих положен оловни покривач. На све четири куполе постављени су нови, позлаћени крстови. Обновљен је првобитни под од ружичастих камених плоча у цркви, осим амвонске руже из познијег времена која је задржана. Рестаурисан је, такође, доњи део преградног зида између наоса и унутрашње припрате и у њему праг с довратницима каменог портала, али само у висини до које су досезали пронађени довратници. Тиме је означен распоред простора цркве у време када је била саграђена.

У систематским археолошким ископавањима унутрашњости цркве показало се да се у њој интензивно током времена сахрањивало, али само у њеним западним просторима. Источни делови су били предвиђени искључиво за обављање службе и других црквених обреда, и то је увек поштовано. Западни травеј је у целости био намењен гробном месту краља Владислава и ту, такође, није било других сахрана. Краљева гробница (гробница 1), озидана сигом са малтерним везивом смештена је у јужној половини травеја, испод ктиторске композиције. Одмакнута је од зида толико да се уз њега изнад пода смести саркофаг. У гробници је откривен скелет у делимично поремећеном стању, што показује да је она раније била отварана, без сумње ради пљачке.

Унутрашњи изглед куле после обнове

Две слично зидане гробнице нађене су и у јужном делу унутрашње припрате, с тим што је за једну, ближу јужном зиду (гробница 2), такође остављен простор за постављање саркофага. Према општим запажањима, она је била намењена краљици Белослави, Владислављевој супрузи. Како у гробници нису нађени остаци скелета, изузев неколико ситнијих делова костију које су у гробну земљу доспели приликом затрпавања, има се утисак да краљица није овде била ни сахрањена. Наиме, она је живела знатно дуже од краља, за живота се последњи пут помиње у Дубровнику, али су непознати и година њене смрти а и место сахране.

У следећој гробници, ближој средини припрате (гробница 3), откривен је скелет одрасле мушке особе за који се може претпоставити да је такође припадао неком од чланова најужег краљевског круга. На то указује положај гробнице и начин зидања који се само у незнатним појединостима разликује од претходне две. Остали гробови у припрати, који заузимају северни и западни део, једноставно су укопани и немају ни гробну конструкцију нити надгробна обележја. Вероватно припадају монашким лицима која су још за живота стекла право да буду сахрањена одмах до владарске породице.

У спољној припрати се најдуже и најинтензивније сахрањивало, све до XIX века, с тим што су старији средњовековни гробови углавном уништени укопима млађих. Највећа концентрација гробова је у западној половини, нарочито оних млађих на скелетима у дрвеним сандуцима. У источном делу припрате, поред једноставних укопа констатоване су три зидане гробнице, од којих посебну пажњу привлачи она у североисточном углу (гробница 4). Од свих осталих она је већа и у основи је правоугаона, припремљена да се у њу спусти покојник у сандуку. Слично гробницама краљевског пара била је довољно одмакнута од северног зида да би могао да се постави камени саркофаг. Друге две гробнице (гробница 5 и 6), су мање и при крајевима су сужене и донекле заобљене, чиме су биле подешене за сахрану без сандука. Сви ти подаци сагласни су већ раније изнетом мишљењу, додуше заснованом на неким другим запажањима, да је управо овде, у североисточном углу, испред зида на коме је приказана сцена Хетимастије, обављена поновна сахрана првог српског архиепископа. Наиме, мошти Светог Саве су из Бугарске, где су првобитно биле сахрањене у цркви св. Четрдесет мученика у Трнову, пренете у ковчегу, а гробница у Милешеви је била припремљена унапред баш за такву врсту сахране. Касније, када су мошти светитеља извађене и положене у дрвени ћивот да би биле излагане у цркви, гробница је послужила као место покоја игумана милешевског Атанасија. Два пута је коришћена и суседна гробница 5 која се налази пред улазом у стару припрату.

Велика оштећења испуњена шутом и комадима камене пластике сведоци су да се у цркви у више махова копало ради пљачке. То није мимоишло ни гробнице, посебно оне у старој припрати и западном травеју, па је вероватно то разлог што упркос очекивању ни у једној нису нађени никакви прилози. До највеће девастације изгледа да је дошло крајем XVII века, у време аустротурских ратова, када је страдао цео манастир. Између осталог, то показују и примерци новца, један мађарски нађен у шуту којим је испуњено оштећење централног дела наоса, а други дубровачки, из земље којом је касније испуњена гробница краља Владислава. Наиме, по пљачкању, све гробнице су поново затрпане, најпре земљом у којој је било шута са оштећених зидова цркве, а затим комадима поломљене камене пластике. Међу њима посебан значај имају делови од три саркофага. Два саркофага су била слична облика, конструкције и украса, исклесана од ружичастог камена, а трећи, монументалнији и са јаким ободним профилима, био је светло сиве боје. У цркви постоје само три зидане гробнице иза којих, уз зид може да стане саркофаг. Две гробнице у старијем делу цркве биле су зидане за краља Владислава и краљицу Белославу. Уз њих, према зиду, стајала су два слична, ружичаста саркофага. То се може закључити и из записа млетачког амбасадора Паола Контаринија, који је 1580. године посетио Милешеву. Трећи, највећи и најлепши саркофаг највероватније је обележавао гробницу Светог Саве и стајао је у североисточном углу спољне припрате. Преко пута њега, с друге стране портала, налазила се камена посуда за освећену воду, од које су преостали само постоље и поклопац.

Каталошки број 13

Сва три саркофага и посуда за освећену воду ускоро ће бити обновљени и постављени на првобитна места.

Остаци манастирског насеља нису свуда равномерно сачувани. Највећа оштећења начињена су северно од цркве где је седамдесетих година прошлог века чишћен терен од шута и растиња, да би се подигао садашњи мали конак. Тада је уништена готово сва стара архитектура заједно са културним слојевима и свим пропратним налазима. Преостали делови појединих зграда сачували су се у подруму малог конака и поред њега, у по једном до два реда камена, а у таквом стању су нађени и најстарији оградни зидови порте. Део насеља јужно од цркве такође је јако страдао, али из других разлога. Овај простор је низак, близу је Милешевке и био је плављен при сваком већем водостају реке. Ископом у југоисточном делу порте утврђено је да је најстарије објекте вода углавном однела. У току каснијих обнова, ту је најпре терен насут ломљеним каменом и крупним речним облуцима, чиме је изнивелисан и доста издигнут. Упркос томе, следећа велика бујица уништила је скоро по целој јужној страни и оградни зид и велики део зграде које су уз њега биле призидане.

Западно од цркве терен је за све озбиљније истраживачке радове тешко доступан, а можда и изгубљен, јер готово целом дужином лежи под садашњим великим конаком. На источном крају је, међутим, потпуно слободан и ту су остаци и насеља и оградног зида нађени у највећем обиму и са највише података.

Иако насеље још није у потпуности откривено може се сагледати првобитна, а и каснија концепција готово целог његовог простора.

Ограђени простор порте имао је у основи неправилно овалан облик, максимално прилагођен постојем терену. Управо тај терен, омеђен Милешевком, Косаћанком и стрмом падином брда Титеровца, пружао је одувек исте, просторно ограничене могућности. Упркос вишевековном животу и повремено увећаним потребама монаштва, манастирски обим се мењао само на појединим деловима, највише на источној страни. У таквим околностима живот се у континуитету од неколико векова одвијао практично на истом месту, а то је утицало на постепено наслојавање материјалних остатака. Дотрајали објекти су рушени а над њиховим мање или више сачуваним остацима грађени су нови. Чини се да је то идеална прилика да се у оквирима вертикалне стратиграфије на најпоузданији начин утврде све фазе живота, са свим пратећим објектима и карактеристикама покретног археолошког материјала. Међутим, у пракси то није тако, јер су најкасније градње најбоље сачуване. Најстарији трагови су дубоко под млађом архитектуром

па је и то један од разлога што су најмање познати. О њима се склапају фрагментарна сазнања на основу сондирања просторија каснијих грађевина или су у оквирима претпоставки.

Манастирски комплекс је од свога оснивања био ограђен зидом уз који су се низале зграде различите намене. Најистакнутије место, западно од цркве, заузимала је трпезарија, чији су трагови установљени испод данашњег великог конака. Негде на тој страни морао је да постоји главни улаз у манастир. Други улаз откривен југоисточно од цркве, служио је као веза са економским двориштем које се пружало према истоку. Са унутрашње стране овог пролаза сачували су се трагови зграда дрвене конструкције са већом количином угљенисаног зрневља житарица на подовима. То, такође, говори да је пролаз водио према помоћним просторијама манастира у оквиру којих су били и млинови. Млинови су били на приближно истом месту на коме и сада стоји један из прошлог века.

Зграде зидане од камена у малтеру, за становање и друге потребе братства, заузимале су источни и северни појас порте, док се за намену јужног још не располаже довољним подацима. Овакав распоред само је делимично потврђен. Он, међутим, у свему одговара положају и облику терена, сличан је концепцији многих других истовремених манастирских целина, па се од будућих истраживања очекују потврде изнетих претпоставки.

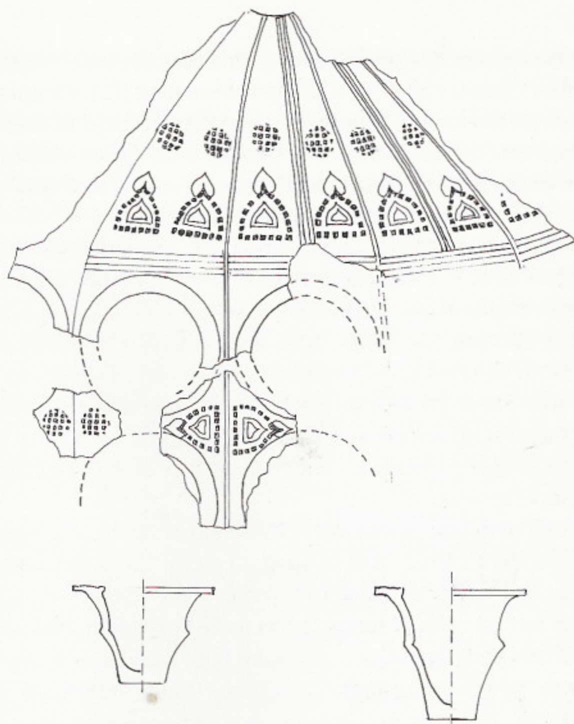
Јаки трагови пожара који прати први средњовековни слој запажају се на великом простору насеља. Ако се узму у обзир хронолошке карактеристике налаза из слоја паљевине, тај догађај се може довести у везу са писаним вестима према којима је манастир 1459. године опљачкан и попаљен. Последице горења јасне су како на остацима зиданих зграда тако и на брвнарама, каква је она крај споредног пролаза где је поред угљенисане пшенице на поду нађен и новац краља Милутина.

Пожар је само тренутно пореметио свакодневни начин живота милешевских калуђера. На местима старих, попаљених и порушених објеката, изгледа да су врло брзо подигнути нови. Велике поправке видне су и на оградним зидовима, који и даље највећим делом прате трасе старих. Из свакако оправданих разлога, споредни – југоисточни улаз претворен је у главни. Изграђена је четвороугаона кула са пресведеним, поплочаним пролазима и зидним седиштима на бочним странама. У правцу капије постојао је мост преко Милешевке. Његови остаци се још увек виде у обалама реке, код садашњег импровизованог прелаза.

На монашком насељу се уобичајени ток живота наставио и под турском доминацијом. Иако су осамдесетих година XV века манастиру укинуте многе старе повластице, због чега је запао у извесне материјалне потешкоће, археолошки се то на терену не запажа. Видне промене настају тек половином наредног столећа, када се његов успон и богатство одражавају и на материјалној култури.

Археолошки налази најстаријег средњовековног хоризонта, оквирно до половине XV века, ма како били скромни, од великог су значаја. Од предмета свакодневне употребе преовлађује керамичко посуђе, нарочито неглеђосано, огњишно – типа лонца, црепуље и вршника. Напоредо су коришћене и стоне посуде, претежно за воду, глеђосане и украшене сликаним и сграфито орнаментима. Судећи по начину израде и избору орнаменталних мотива, то су највећим делом производи локалних грнчарских радионица. Посуде од стакла, заступљене чашама са украсима вертикалних ребара, хоризонтално аплицираних плавих нити или налепљених капљичастих испупчења, представљају робу доспелу трговином са приморским градовима, првенствено са Дубровником. Остали предмети своде се на различите алатке од кости или метала, украсне коштане оплате и слично.

Ни слојеви настали по обнови насеља половином XV века не разликују се много по садржају од претходних. Репертоар налаза се углавном понавља, с тим што је стоно посуђе нешто разноврсније. Присутни су и фрагменти плаво сликаних бокала од мајолике, насталих у италијанским радионичарским центрима, као и неки облици глеђосаних здела.

Каталошки број 65, 66

Средином XVI века манастир је поново доживео својеврсни процват. Благостање се не огледа само у материјалним добрима као што су земљишни поседи и стока коју монаси у великом броју транспортују чак у Дубровник и заузврат добијају знатна средства, већ и у грађевинама манастирског језгра. За разлику од пре неколико десетина година, када се у турским пописима наводе 11 а затим 13 калуђера, сада путописци бележе да их је 50, па и 60. Добре материјалне могућности, увећано богатство и развијенији послови условили су и одређене промене на насељу. Да би се изградили одговарајући простори за живот и рад, двориште је проширено у правцу истока, а нови оградни зидови су зналачки уклопљени у већ постојећу источну капију. Пошто је претходно порушена старија архитектура и терен изнивелисан, подигнут је читав низ нових објеката према унапред утврђеном плану. Посебну пажњу привлачи решење монашких конака са дрвеним тремом према цркви. Састојали су се од више истоветних јединица од којих је свака имала по две просторије за становање окренуте дворишту и по две споредне уз оградни зид, са ходником у средини. Унутрашњи зидови конака били су омалтерисани а просторије за становање су се загревале пећима са уграђеним керамичким лончићима. Није искључено да је управо то навело млетачког амбасадора Катарин Зена да 1550. године запише како братство станује у ћелијама које су грађене као турске куће. Трпезарија је по свој прилици била још увек на истом месту, западно од цркве, а можда је већ у то време у северозападном делу порте постојала игуменарија. Наиме, њу је, заједно са још неким објектима, само са овога места могла 1623. године да однесе набујала Косаћанка. У североисточном углу порте уз стамбени део насеља налазила се капела. То је вероватно црква Ваведења Богородице, коју помињу Милешевци у молби руском цару за помоћ.

Негде средином XVII века дотрајало монашко насеље поново је доживело обнову, последњу у знатнијем обиму. После више недаћа које су снашле манастир, почев од поплаве, глади до све већих намета и похаре, велики број зграда морао је да буде поправљен. На терену се то

манифестовало подовима који покривају старије оштећене, обновљеним пећима са керамичким лончићима и налазима брава, кључева и других металних делова дрвених вратница који су у свим просторијама скоро истоветни. Многе помоћне просторије су тада преграђене и подешене новим потребама, а сличне интервенције се запажају и на трему испред конака. Огромна количина кованих ексера сведочи да је кровни покривач и у ово време био од дрвета, а вероватно су од истог материјала били и спратни делови многих зграда.

Веће поправке урађене су и на главној капији. Фасаде оба пролаза су обзидане и обложене крупним тесаницима чиме је и комплетна кула ојачана. Преко старог плочника је постављен нови, с тим што је претходно насут дебљи слој земље и положене дрвене водоводне цеви. Цеви су пронађене почев од спољашњег улаза, кроз целу капију и затим дуж калдрмисане стазе која води према цркви. На тај начин вода је довођена из подножја Титеровца, где и сада постоје мања изворишта, до неке чесме код цркве, а можда чак и до трпезарије. Систем канала са дрвеним цевима откривен је и у неким просторијама конака. Поједини канали су и овде служили за довод чисте воде, а поједини за одвод отпадне. Ови последњи су се завршавали у дренажним бунарима испуњеним ломљеним каменом.

Крајем XVII века монашко насеље је поново захватио пожар великих размера. Изгореле су све зграде у манастирској порти, што се види по јаком слоју паљевине у готово свим просторијама. Нема никакве сумње да се овај догађај збио 1688. године, јер и писане вести тврде да је манастир управо тада био спаљен. Такође се зна да се том приликом милешевско братство разбежало и да се после извесног времена само мали број калуђера вратио натраг. Они су рашчистили и за становање преуредили само поједине, мање оштећене просторије, углавном у северном делу дворишта. Источни део је остао под обрушеним каменом све до почетка истраживачких радова, па су се ту, унутар неких просторија, многи предмети задржали на истом месту на коме их је пожар 1688. године затекао. Браве, кључеви и алке за повлачење вратница су на пр. увек налажени у пределу врата, металне прозорске решетке поред зидова, урушени пећњаци крај пећи, а на подовима су се налазили поломљени бокали, зделе а некада и по неки новчић.

За разлику од релативно добро сачуваних остатака насеобинских објеката XVI–XVII века, трагови становања XVIII века су највећим делом уништени. Сачували су се местимично, у малом броју старијих адаптираних просторија. Тамо где су зграде изнова подизане, биле су претежно од бондручне грађе. Када су крајем истог столећа и оне попаљене, калуђери су се поново разишли и манастир је коначно запустео.

Археолошки материјал који прати систематску обнову насеља половином XVI века и његов развој све до недаћа које су га снашле крајем XVII века, представља најбројније и најбоље сачуване налазе. Посуђе од керамике и тада преовлађује, с тим што кухињско, неглеђосано задржава стари начин израде и старе форме, док стоно, глеђосано махом добија нова. Најчешће су зделе зелено, жуто и смеђе глеђосане, а затим крчази и бокали са сличном монохромном глазуром. У знатном броју су присутне и велике посуде типа ћупова, за дуже чување прехрамбених производа. Чињеница да се поједини типови судова јављају у десетинама скоро истоветних примерака, показује да су их монаси добављали из оближњих грнчарских центара где су произвођени серијски, у великим количинама. Да би затим сопствене примерке разликовали од других, урезивали су своја имена, било цела, било у скраћеном облику. У неколико случајева је на дну здела записано име Сава, Рувим, Петроније, Теодосије, Макарије, а најчешће је само почетно слово М, П и сл. Овакве зделе хронолошки одговарају другој половини, односно крају XVII века, па се у поменитим записима могу видети поједини монаси чија су се имена сачувала и у архивској грађи.

Уз керамичке посуде домаће израде у употреби је била и луксузнија роба која је пристизала трговином са запада, као што су бокали од мајолике, зделе од стакла са рељефним украси-

ма и радијално аплицираним тракама и др. а у мањим фрагментима су се сачували и делови посуда од турског фајанса.

Остали предмети свакодневне употребе су сразмерно ређи. Поред ножева, металних и коштаних алатки, различитих украсних апликација, прстења и др. пажњу привлаче два крстића-привеска. Израђени су од бронзе ливењем и на обе стране имају у плитком рељефу представе различито стилизованих крстова. Крстићи су откривени у истој просторији и вероватно су припадали истој особи. Од коштаних предмета најбројнији су токарени штапићи од црквеног намештаја, који су најчешће налажени у цркви, одакле потичу и фрагменти стаклених кандила.

Шири појас око цркве био је коришћен као некропола, почев од заснивања монашког живота па све до недавно. Непосредно уз цркву она је великим делом уништена када је земљиште на том простору изнивелисано и доста снижено. На преосталим површинама сачували су се многи надгробни споменици, најчешће у виду хоризонталних камених плоча, необрађених или само делимично притесаних, без икаквих натписа или других пригодних обележја. Издваја се само неколико монументалних гробних белега. Међутим, они су редовно померени са првобитних положаја. У питању су правилно обликовани монолитни комади пешчара четвороугаоног облика, или нешто мањи са косо клесаним ивицама. Два споменика, један смештен крај савременог звоника, а други уграђен изнад његових врата, имају уклесане натписе. Иако су натписи доста лоше сачувани, начин њихове израде и основне морфолошке карактеристике, заједно са читљивим деловима текста показују да су споменици обележавали гробове виђенијих личности прве половине XV века. Посебно је занимљив споменик из звоника на коме стоји име Радоја Вукчића, властелина из Брезне, који је у монаштву добио име Данило.

Некропола око цркве није систематски истражена, већ је испитан само мањи број гробова уз северни зид, као и они који се на источној и североисточној страни граниче са насељем. Ту је било претежно мушких скелета, али и неколико женских и дечијих, што значи да се на овим местима, поред монаха, сахрањивало и становништво околних насеља.

Слику организовања живота монашке заједнице најбоље пружају врста и распоред грађевина уз оградни зид, њихова величина и међусобна комуникација. У неколико великих обнова манастира ови показатељи су се мењали, због чега је њихово приказивање данас, веома сложено. Манастирско језгро Милешеве обухватало је релативно велики простор још од оснивања, а доцније је и проширено. Многе преправке и обнове нису увек вршене на истој матрици. Сваки нови градитељски захват имао је и ново просторно-архитектонско решење, понекад битно другојачије од претходног. Разлика између градитељских периода у Милешеви врло је велика почев од функционалног распореда објеката, њиховог облика и величине, до конструктивних система и технике грађења, употребе материјала и обраде детаља. Главни улаз је првобитно вероватно био негде ближе западној страни комплекса, врста и број грађевина били су мањи, а просторије у њима веома велике. У XVI веку све је било измењено. Манастир је проширен на источној страни, у њега се улазило само с југозапада, кроз кулу, а монашке келије биле су мале, у стамбеним јединицама, ритмички нанизаним дуж оградног зида.

У методолошком послтупку конзервације и приказивања архитектуре насеља није било могуће показати све периоде грађења, јер би то захтевало уништавање млађих објеката. Зато су делимичном обновом углавном наглашене архитектонске целине најзначанијих градитељских фаза из XIII и XVI столећа, упоредо приказане. При томе се водило рачуна да она старија, недовољно очувана, не поремети просторну логику млађе, која је преостала у највећем обиму. Подаци о међуфазама, забележени су у обимној документацији, која ће послужити за теоријска разматрања и реконструкције појединих раздобља. Изузетно су приказани само делови који имају посебан значај, као што је случај са североисточном кулом и делом северног зида.

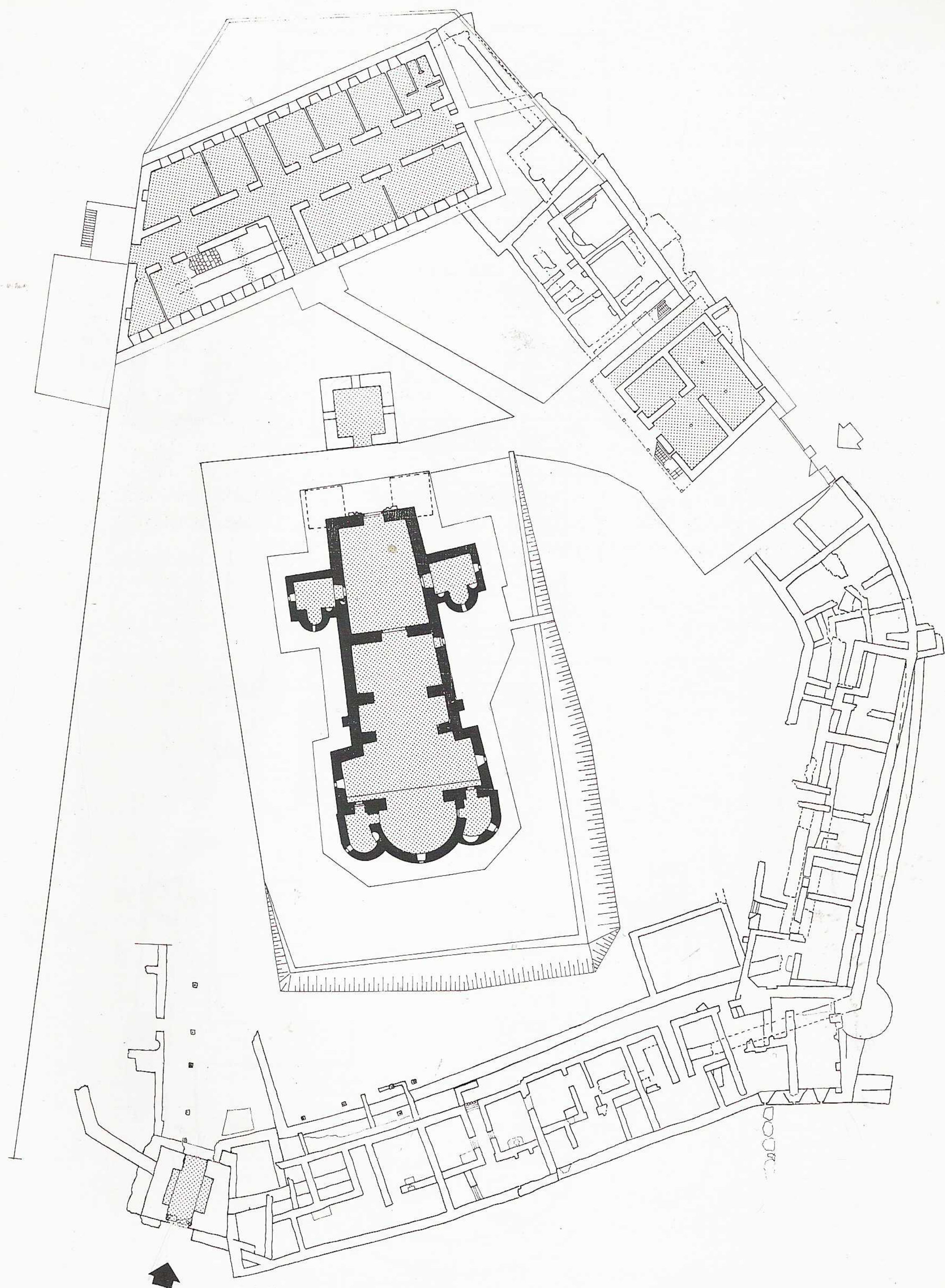
У оквиру конзерваторско-рестаураторских радова још на њиховом почетку усвојен је принцип да се обнове обимни зидови манастира, без обзира ком градитељском периоду припадају. Тако ће се, у презентацији, оградити манастир у његовом највећем обиму. Обимни зид, при

томе, добија своју изворну функцију, због чега се обнавља до висине од око три метра. Тако је надграђен већи део северног и цео источни зид.

Југоисточна улазна кула обновљена је у облику који је могла да има у XVI веку, али само до висине изнад приземља, јер су за то постојали сви потребни подаци. Није познато колико је спратова имала, какав је био њен ранији облик, а ни каснији, када су јој додата ојачања. Њено приземље је било засведено, а капија је постојала само на спољној страни, где је нађен и камени праг. У њој је обновљен старији плочник, због чега је млађи, заједно са истовременом стазом, морао да се уклони.

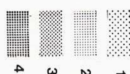
Сви зидови и остаци грађевина откопани до 1994. године конзервирани су и делимично обновљени у обиму ограниченом расположивим сигурним подацима. Нађени архитектонски елементи су учвршћени на својим местима, а ако су били знатније оштећени израђени су истоветни од новог материјала. То се односи на допрозорнике, прагове, железне прозорске решетке, дрвене сантраче и друго.

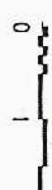
Истраживачки и конзерваторски радови у Милешеви нису завршени. У њиховом наставку сигурно ће се доћи до нових сазнања о историји манастира и његовим облицима у разним периодима. Тек предстоје велики послови на зградама из XIX века и уређењу непосредне околине. До сада је изведена само обалоутврда реке Милешевке, чесма на северној заравни и јавни санитарни блок, а урађени су пројекти за адаптацију старог хана у манастирску гостинску кућу, за реконструкцију воденице, моста преко Милешевке и моста преко Косатице, за изградњу пекаре са житницом и за уређење заравни са путем уз северни део манастира.

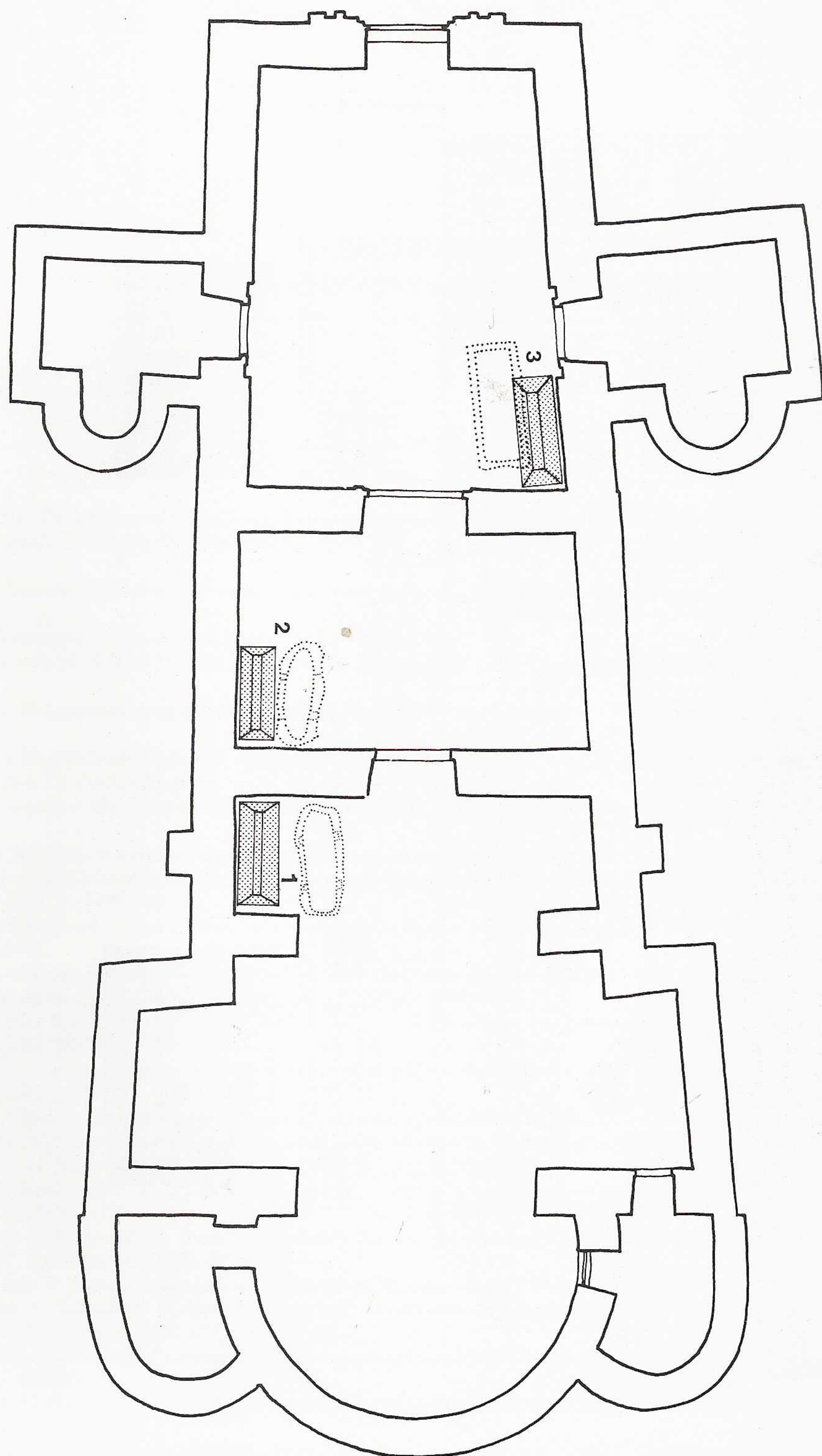
Основа манаситира после археолошких ископавања

Зазидано пре живописања цркве
Дозидана спољна припрата
Зазидано пре живописања припрате
Обнова у XIX веку по трасама из XIII века

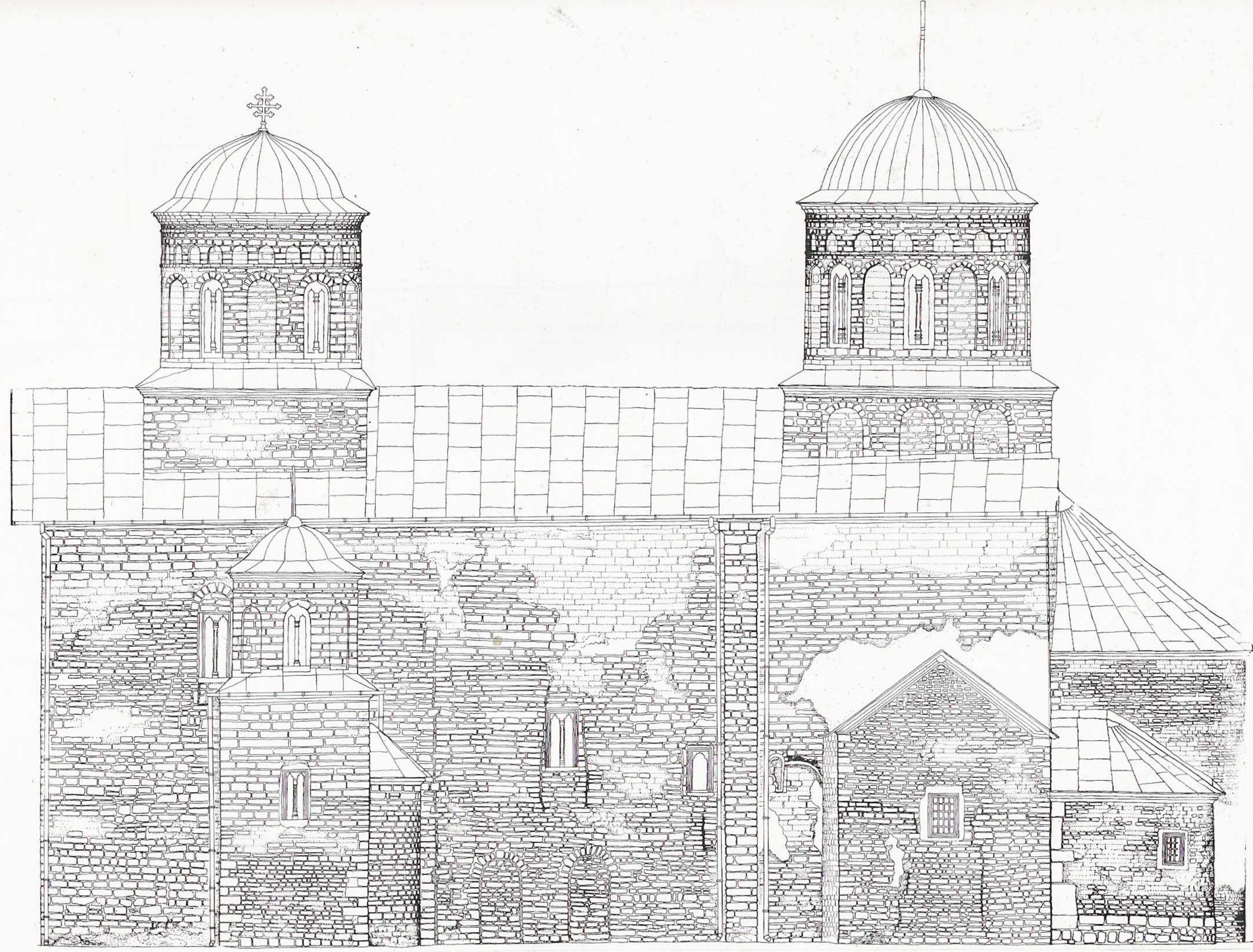

Основа цркве

Положај саркофаѓа и одговарајућих ѓробница у цркви

Јужни изгглед цркве после обијања малтера 1990. године

ЛИТЕРАТУРА
о истраживачким и конзерваторским радовима у Милешеви

А. Дероко, *На светим водама Лима,* Гласник скопског научног друштва XI, Скопље 1932, 127–128.
Ђ. Бошковић-Д. Минић-М. Ковачевић, *Горње Подриње у доба Косача,* Археолошки преглед 16 (1974), 154–156.
Милица Јанковић, *Милешева – манастирски комплекс и некропола,* Археолошки преглед 22 (1981) 156–159.
Иста, *Милешева,* Археолошки преглед 23 (1982).
Ђ. Бошковић-М. Чанак-Медић, *Нека питања најстаријег раздобља Милешеве,* Саопштења XV (1983) 7–22.
В. Кораћ, *Милешевска спољна припрата и њен одјек у архитектури Трнава,* ЗЛУ 19, Нови Сад 1983, 17–39.
Светлана Мојсиловић-Поповић, *Истраживање средњовековног манастира – манастир Милешева.* Саопштења XV (1983) 25–33.
Иста, *Манастир Милешева, истраживање манастирске целине 1982–1983. год.* Гласник ДКС 8 (1984) 35–38.
Оливера Кандић, *Милешева – истраживање манастирске цркве,* Гласник ДКС (1984) 38–40.
С. Мојсиловић-Поповић, *Манастир Милешева, истраживачко-конзерваторски радови у 1984. години.* Гласник ДКС 9 (1985), 62–66.
Драгољуб Бојанић, *Археолошка рекогносцирања ближе околине манастира Милешеве,* Гласник 9 (1985), 66–71.
М. Јанковић, *Милешева, манастирска целина,* Археолошки преглед 24 (1985), 164–169.
Иста, Милешева, *манастирско насеље,* А П 25 (1986), 94–97.
С. Мојсиловић-Поповић, *Манастир Милешева, истраживачко-конзуерваторски радови у 1985. години,* Гласник ДКС 10 (1986), 78–79.
О. Кандић, *Црква манастира Милешеве, Извештај о истраживачким радовима 1985. године.* Гласник ДКС 10 (1986) 80–81.
Миладин Лукић, *Воденица манастира Милешеве,* Саопштења XIX (1987) 253–264.
О. Кандић, *Гробна обележја у цркви манастира Милешеве,* Саопштења XXII–XXIII (1991) 103–111.
Емина Зечевић, Истраживање гробнице краља Владислава, Саопштења XXII–XXIII (1991) 113–126.
Србољуб Живановић-Војислав Летић, *Мошти српског краља св. Владислава Немањића,* Саопштења XXII-XXIII (1991), 127–129.
О. Кандић-С. Поповић-М. Лукић, *Манастир Милешева, конзерваторски и истраживачки радови 1986–1991,* Гласник 16 (1992), 91–95.
Радојка Зарић, *Фреско сликарство у ђаконикону манастира Милешеве,* Гласник ДКС 16 (1992), 96–98.
О. Кандић, С. Поповић, М. Лукић, *Манастир Милешева, истраживачки и конзерваторски радови у 1992. години.* Гласник ДКС 17 (1993), 73–76.
О. Кандић, *Манастир Милешева, истраживачки и конзерваторски радови у 1993. години,* Гласник ДКС 18 (1994), 90–92.
Д. Минић-О. Вукадин, *Манастир Милешева, археолошка истраживања 1992–1993. године,* Гласник ДКС 18 (1994), 92–94.
С. Поповић, *Крст у кругу, Архитектура манастира у средњовековној Србији,* Београд 1994, 164–171, 250, 290–294.

ИСТРАЖИВАЧИ И КОНЗЕРВАТОРИ МАНАСТИРА МИЛЕШЕВЕ

проф. Александар Дероко (1931)
арх. Бранислав Вуловић (1947)
сликар-конзерватор Милош Јовановић (1949)
сликар-конзерватор Светислав Мандић (1958–1969)
арх. Јован Нешковић (1957–1961)
тех. Иван Путић (1963, 1968, 1990–1993)
проф. Ђурђе Бошковић (1973)
арх. Ранко Финдрик (1973–1978)
археолог Члслав Јордовић (1973–1978)
археолог Мирјана Томић (1977)
арх. Оливера Кандић (1978–)
арх. Светлана Поповић (1980–1992)
арх. Миладин Лукић (1980–)
археолог Милица Јанковић (1980–1984)
сликар-конзерватор Радоман Гашић (1990–1993)
археолог Емина Зечевић (1990)
ист. уметности Радојка Зарић (1990–)
археолог Миле Баковић (1990–)
археолог др Душица Минић (1992–)
археолог Обренија Вукадин (1992–)
тех. Нада Пајевић (1992–)
арх. Светлана Вукадиновић (1994)

КОНЗЕРВАТОРИ ПРЕДМЕТА

Здравка Стефановић
Емилија Пејовић
Зоран Јосић
Обрад Томић

КАТАЛОГ

ОД ОСНИВАЊА МАНАСТИРА ДО 1459. ГОДИНЕ

1. ЛОНАЦ

Мрко печени кухињски лонац разгрнутог обода, кратког врата и бокастог трбуха, украшен урезаним косим и таласастим линијама. На равном дну кружно удубљење од осовине ручног витла. Ro 18,6 cm, Rd 15 cm, H 25,5 cm.

Сонда 7, и. бр. 211/1981.

2. ЛОНАЦ

Црвено печени кухињски лонац разгрнутог обода, заобљеног трбуха и равног дна. Споро витло. Ro 20 cm, Rd 18,5 cm, 24 cm.

Сонда 7, и. бр. 210/1981.

3. ЛОНАЦ

Црвено мрко печени кухињски лонац косо разгрнутог обода, кратког врата и заобљеног трбуха. На равном дну кружно удубљење од осе спорог витла. Ro 14,8 cm, Rd 12 cm, H 18,6 cm.

Сонда 7, и. бр. 193/1981.

4. ЛОНАЦ

Црвено сиво печени кухињски лонац разгрнутог обода, кратког врата и заобљеног трбуха, са тракастом дршком. Украшен таласастим линијама на трбуху и убодима на дршци. Споро витло. Ro 17,2 cm, Rd 9,8 cm, H 16,8 cm.

Просторија LXXI, и. бр. 1331/1994.

5. САЧ

Сиво мрко печени конични сач широког отвора и равног врха. Украшен вертикалним ребрима на укошеним зидовима. Моделован руком. Реконструкција могућег изгледа. Ro 47 cm, H 26 cm.

Сонда 7, и. бр. 188/1981.

6. ТАЊИР

Жућкасто црвено печени тањир широко разгрнутог обода, укошених вертикално канелованих зидова и наглашеног дна. На унутрашњој страни испод светле глазуре бојени и сграфито изведен преплет по ободу, стилизована лоза на зиду и шрафура на дну. Споро витло. Ro 32 cm, Rd 9,7 sm, H 4,5 cm.

Сонда 4–7, и. бр. 226/1981.

7. КРЧАГ

Окер печени крчаг левкастог врата и заобљеног трбуха, са тракастом дршком. Украшен сграфито изведеним листоликим розетама. Светло зуто глеђосан са смеђе и зелено осликаним орнаментима. Споро витло. Ro 12 cm, Rd 11 cm, H. 24,5 cm.

Сонда 7, и. бр. 187/1981.

8. КРЧАГ

Црвено мрко печени крчаг профилисаног врата и овалног тела, са тракастом дршком. Зеленкасто бело глеђосан са мрко, зелено и смеђе сликаним листоликим, мрежастим и тракастим орнаментима. Споро витло. Реконструкција могућег изгледа. H 32 cm, Rd 10,2 cm.

Сонда 32, и. бр. 554/1984.

9. БОКАЛ

Окер печени бокал тролисног обода, кратког врата и заобљеног тела са тракастом дршком. Маслинасто глеђосан и украшен хоризонталним ребрима на ободу и врату, урезаним хоризонталним линијама на телу и низовима убода на дршци. Брзо витло. Ro 13x7,5 cm, Rd 10 cm, H 30 cm.

Сонда 7, и. бр. 191/1981.

10. БУКЛИЈА

Мрко сиво печена буклија, рађена на спором витлу. Испод светло жуте глазуре украшена зеленим и маслинаским тракама, а на сферичним површинама и мрежастим сграфито орнаментима. Реконструкција могућег изгледа. R 19 cm, H 19,8 cm.

Сонда 31–32, и. бр. 614/1984.

11. ШОЉА

Мала шоља цилиндричног облика, равног дна. Са обе стране маслинасто зелено глеђосана. Споља испод глазуре концентрично урезане линије. Ro 7 cm, H 5,5 cm.

Североисточни део порте, и. бр. 32/1975.

12. ЧАША

Чаша од безбојног, провидног стакла са аплицираном хоризонталном нити и низом капљичастих украса на телу. Ивица дна у виду „гирланде". Ro 8,5 cm, Rd 9,5 cm, H 9,5 cm.

Сонда 7, и. бр. 194/1981.

13. ЧАША

Чаша типа „Бискуп" од безбојног, провидног стакла са аплицираном стакленом нити тамно плаве боје на ивици обоца, пластичним вертикалним ребрима на телу и назубљеном ивицом дна. Ro 10 cm, Rd 7,2 cm, H 12,5 cm.

Сонда 7, 195/1981.

14. КАНДИЛО

Део обода кандила од провидног, безбојног стакла, украшен са две аплициране плаве нити. Ro 27 cm.

Сонда 64, и. бр. 1239/1993.

15. ДЕО КОШТАНОГ ЧЕШЉА

Правоугаона коштана плочица са отворима за заковке, украшена низом урезаних концентричних кругова. Дим. 8,8×1 cm.

Сонда 10, и. бр. 331/1981.

16. КОШТАНА ОПЛАТА

Део цевасте коштане оплате са отворима за заковке. Споља урезани орнаменти, L 4,6 cm, Ro 4 cm.

Сонда 74, и. бр. 1299/1994.

17. ДРШКА

Цеваста коштана дршка украшена са девет концентрично урезаних линија. L 5,9 cm.

Просторија LXX, и. бр. 1324/1994.

18. КОШТАНО ШИЛО

Ваљкасто коштано шило са оштрим врхом и вишеструко профилисаном главицом. L 6,6 cm.

Сонда 63, и. бр. 1369/1994.

19. КАУРИ ШКОЉКА

Фрагментована каури шкољка, ношена као амулет.

Сонда 63, и. бр. 1321, 1994.

20. ГВОЗДЕНЕ „ЧАШЕ"

Две гвоздене чаше за осовину врата са очуваним заковицима на крајевима за фиксирање. L 20 cm.

Праг капије, и. бр. 1212/1993.

21. МОТИКА

Мотика кована од гвожђа са ушицом за насад дршке и лучним сечивом. Дим. 20,2×10,9 cm.

Сонда у просторији VI, и. бр. 944/1984.

22. РИЉ

Оков доњег дела дрвеног риља кован од гвожђа. Дим. 21,5×14 cm.

Сонда у просторији VI, и. бр. 943/1984.

23. НОВАЦ

Сребрни венецијански грош дужда Пиетра Зианија (1205–1229). R 2 cm.

Сонда 10, и. бр. 392/1981.

24. НОВАЦ

Сребрни новац краља Милутина (1288–1321). R 2 cm.

Просторија LXX, на поду, и. бр. 1323/1994.

ОД СРЕДИНЕ XV ВЕКА ДО СРЕДИНЕ XVI ВЕК

25. ЛОНАЦ

Мрко печени кухињски лонац косо разгрнутог обода заобљеног тела, са тракастом дршком на којој је урезано слово Ч. Ручно витло. Ro 15 cm, Rd 12 cm, H 20 cm.

Сонда 4–7, и. бр. 232/1981.

26. ЛОНАЦ

Црвено мрко печени кухињски лонац разгрнутог обо лучног врата и заобљеног асиметричног трбуха. На равном дну кружно испупчење од осовине ручног вит Ro 13,5 cm, Rd 12,3 cm, H 22,5 cm.

Сонда 32, и. бр. 578/1984.

27. ПОКЛОПАЦ

Мрко печени раван поклопац кружног облика са ваљкастом дршком. Ивица обода украшена зарезим Споро витло. Ro 13,6 cm.

Сонда 32, и. бр. 566/1984.

28. ПОКЛОПАЦ

Црвено печени конични поклопац са дугметастом дршком на врху. Брзо витло. R 10 cm, H 6 cm.

Сонда 12, и. бр. 398/1981.

29. ТАЊИР

Светло окер печени тањир широког, равног разгрнутог обода, лучно извијеног зида и наглашено дна. Са обе стране испод безбојне глазуре плаво и тамније окер сликани геометријски мотиви. Брзо витло. Реконструкција могућег изгледа. Ro 34 cm, Rd 9,7 cm, H 5 cm.

Сонда 32, и. бр. 562/1984.

30. СУД

Мањи суд од мајолике цилиндричног врата, лоптас трбуха и наглашеног дна. Споља плаво сликане тра испод прозирне глазуре. Брзо витло. Ro 5,7 cm, Rd 5,5 cm, H 9,7 cm.

Сонда 4–7, и. бр. 227/1981.

31. ЗДЕЛА

Плитка конична здела од светло зеленог провидног стакла са аплицираним млечно белим радијално распоређеним тракама. Ro 12,6 cm, Rd 8 cm, H 4 cm.

Ревизиона сонда, јама, и. бр. 148/1980.

32. ЗДЕЛА

Мрко црвено печена мања здела на ниској прстенастој стопи, зелено глеђосана и на унутрашњој страни дна украшена концентрично урезаним круговима. Брзо витло. Ro 10,2 cm, Rd 4,6 cm, H 4,4 cm.

Сонда 40, и. бр. 924/1985.

33. ПЕЋЊАК

Црвено печени конични пећњак, са унутрашње стране зелено глеђосан. Брзо витло. Ro 13,3 cm, Rd 7 cm, H 13,4 cm.

Западно од просторије I, и. бр. 393/1981.

34. ПРСТЕН

Бронзани ливени прстен са кариком сегментног пресека и шестоугаоном равном главом. R 2,4 cm.

Сонда 22, и. бр. 42/1982.

35. КОПЧА

Елипсоидна бронзана позлаћена копча са листоликим трном, израђена ливењем. L 3,4 cm.

Сонда 22, и. бр. 39/1982.

36. АПЛИКАЦИЈА

Бронзана позлаћена елипсоидна апликација са трном на крајевима, израђена ливењем. По средини подужна профилација. Дим. 2,3×1,7 цм.

Сонда 12, и. бр. 405/1981.

37. СВЕЋЊАК

Горњи део бронзаног свећњака цилиндричног облика са равно разгрнутим ободом, израђен ливењем. Ro 4,2 cm, H 4,7 cm.

Сонда 7, и. бр. 201/1981.

38. КРЕСИВО

Гвоздено кресиво правоугаоног пресека израђено ливењем. Један крај повијен у петљу. L 7 cm.

Сонда 22, и. бр. 20/1982.

39. КЉУЧ

Кључ кован од једног комада гвожђа, правоуганог пресека са кружним отвором на врху и проширеним делом за закључавање. L 10,2 cm.

Сонда 15, и. бр. 5/1982.

40. СТРЕЛА

Гвоздена стрела пирамидалног врха са трном, израђена ковањем. L 5,7 cm.

Црква, јама 1, и. бр. 1200/1993.

41. ПУШЧАНО ТАНЕ

Оловно лоптасто тане за пушку, ливено у дводелном калупу, R 1,2 cm.

Сонда 64. и. бр. 1320/1994.

42. МЕРМЕРНА ПЛОЧА

Четвороугаона плоча од белог мермера фино полиране површине са урезаном „мицом"

Сонда 69, и. пл./1992.

43. НОВАЦ

Сребрна акча султана Бајазита II, кована у Новом Брду 1481–1512. г.

Сонда 19–20, и. бр. 36/1982.

ОД СРЕДИНЕ XV ВЕКА ДО 1688. ГОДИНЕ

44. ЛОНАЦ

Црвено мрко печени кухињски лонац укошеног обода, кратког лучног врата и наглашеног рамена. На равном дну рељефни печат у виду крста у кругу. Споро витло. Ro 16,5 cm, Rd 14,6 cm, H 23,5 cm.

Просторија VIII, и. бр. 326/1981.

45. ЛОНАЦ

Мрко печени кухињски лонац разгрнутог обода, кратког врата и наглашеног рамена. Споро витло. Ro 14 cm, Rd 14 cm, H 20,5 cm.

Сонда 4–7, и. бр. 230/1981.

46. ПОКЛОПАЦ

Мрко печен конични поклопац са купастом дршком на врху. Брзо витло. Ro 16,6 cm, H 10 cm.

Просторија XXXVIII, и. бр. 1099/1992.

47. ЗДЕЛА

Црвено печена дубока конична здела на ниској прстенастој стопи, са обе стране зелено глеђосана. На спољашњој страни дна урезано име власника. Брзо витло. Ro 15,7 cm, Rd 7,6 cm, H 9 cm.

Сонда 5–6, и. бр. 374/1982.

48. ЗДЕЛА

Црвено печена конична дубока здела на ниској прстенастој стопи, са унутрашње стране зелено глеђосана. На дну урезано име власника (Сава). Брзо витло. Ro 19 cm, Rd 9,2 cm, H 11,4 cm.

Сонда 5–6, и. бр. 376/1981.

49. ЗДЕЛА

Црвено печена биконична здела на ниској прстенастој стопи, жуто глеђосана са унутрашње стране. Брзо витло. Ro 20,5 cm, Rd 9,8 cm, H 8,4 cm.

Сонда 5–6, и. бр. 379/1981.

50. ЗДЕЛА

Црвено печена конична здела повијеног обода, на прстенастој стопи, са обе стране зелено глеђосана. Брзо витло. Ro 13,2 cm, Rd 7 cm, H 7,2 cm.

Сонда 4–6, и. бр. 378/1981.

51. ЗДЕЛА

Мала дубока црвено печена конична здела на прстенастој стопи, маслинасто глеђосана са обе стране, Брзо витло. Ro 10 cm, Rd 4,5 cm, H 6 cm.

Сонда 54, и. бр. 1066/1992.

52. ЗДЕЛА

Мрко црвено печена конична здела широког обода и прстенастог дна, маслинасто глеђосана. На спољашњој страни дна урезано име власника (Сава). Брзо витло. Ro 24 cm, Rd 11 cm, H 8,5 cm.

Просторија XXXVIII, и. бр. 1135/1992.

53. ТАЊИР

Црвено печени тањир профилисаног обода, на ниској прстенастој стопи. Испод смеђе глазуре орнаменти изведени енгобом. Брзо витло. Ro 25,5 cm, Rd 11 cm, H 5cm.

Просторија XXXIX, и. бр. 1128/1992.

54. БОКАЛ

Црвено печени бокал са тролисно формираним ободом, високим вратом, лоптастим трбухом, наглашеном стопом и једном дршком. Споља жуто, а унутра смеђе глеђосан. Брзо витло. Ro 10,5 cm, Rd 6,5 cm, H 18 cm.

Сонда 5–6, и. бр. 368/1981.

55. БОКАЛ

Црвено печени бокал високог врата, лоптастог трбуха и равног дна, са дршком сегментног пресека, споља жуто глеђосан. На дну урезано скраћено име власника. Брзо витло. Ro 10 cm, Rd 9,2 cm, H 19 cm.

Просторија HLIV, и. бр. 1157/1992.

56. БОКАЛ

Бокал од мајолике благо закошеног обода, високог врата, лоптастог трбуха, на високој стопи. Две наспрамно постављене дршке при дну украсно формиране. Брзо витло. Ro 10 cm, Rd 7,7 cm, H 16,7 cm.

Североисточни део порте, и. бр. 39/1974.

57. БОКАЛ

Бокал од мајолике тролисног обода, високог врата, лоптастог трбуха, на високој стопи, са дршком при дну украсно формираном. Испод прозирне глазуре сликани вегетабилни и зооморфни орнаменти. На дну урезано скраћено име власника. Брзо витло. Ro 11x10,4 cm, Rd 8,2 cm, H 17,5 cm.

Просторија VII, и. бр. 86/1983.

58. БОКАЛ

Бокал од мајолике тролисног обода, укошеног врата, заобљеног трбуха и наглашеног дна, са тракастом дршком. Испод прозирне глазуре плаво сликани вегетабилни орнаменти. Брзо витло. Ro 10,8 cm, Rd 6,6 cm, H 19,3 cm.

Просторија IV, и. бр. 127/1981.

59. БОКАЛ

Бокал од мајолике тролисног обода, високог врата, лоптастог трбуха, на ниској стопи, са дршком украсно формираном при дну. Испод безбојне глазуре сликани биљни орнаменти. На дну печат радионице X Г М. Брзо витло. Ro 13 cm, Rd 8 cm, H 18 cm.

Сонда 5–6, и. бр. 385/1981.

60. БОКАЛ

Бокал од мајолике тролисног обода, високог врата, лоптастог трбуха, на ниској стопи, са тракастом дршком. Испод безбојне глазуре орнаменти сликани плавом, зеленом, окер и смеђом бојом. Брзо витло. Ro 10,5 cm, Rd 9 cm, H 21,5 cm.

Просторија XXXII, и. бр. 1080/1992.

61. ВЕЛИКИ СУД

Мрко црвено печени велики суд (ћуп) профилисаног обода, цилиндричног врата и наглашеног трбуха, са две масивне дршке, маслинасто глеђосан. Брзо витло. Ro 16 cm, Rd 14,8 cm, H 34,5 cm.

Сонда 62, и. бр. 1186/1992.

62. ВЕЛИКИ СУД

Сиво печени велики суд, хоризонталног обода, кратког врата и бокастог тела са две наспрамне дршке. Маслинасто глеђосан и украшен хоризонтално косо наребраним тракама. Брзо витло. Ro 18 cm, Rd 18, H 45 cm.

Просторија XXX, и. бр. 733/1984.

63. ЦРЕПУЉА

Мрко печена црепуља заобљеног обода и широког равног дна. Са обе стране украшена крупним таловницама, а по ободу урезима. Споро витло. Ro 43 cm, Rd 28 cm, H 8,5 cm.

Сонда 5–6, и. бр. 367/1981.

64. ПЕЧЕЊАК

Црвено печени завршни пећњак, маслинасто глеђосан. Брзо витло. Rd 8,3 cm, H 20,5 cm.

Просторија XXXII, и. бр. 805/1984.

65. ПЕЧЊАЦИ

Црвено печени конични печњаци зелено и жуто глеђосани. Брзо витло. Ro 12,40–14 cm, H 8–11,20 cm.

Просторија XXXVII, Ископавања 1992.

66. ЛЕП

Леп од пећи са украсом изведеним печаћењем.

Просторија XXXVII, и. бр. 1154/1992.

67. ЗДЕЛА

Делови обода и трбуха полулоптасте зделе од провидног безбојног стакла. Ваљкасту ивицу обода украшава млечно бела нит, а на осталој површини су ромбична испупчења.

Просторија I, и. бр. 436/1983.

68. БОЦА

Део обода и левкастог врата боце од светло зеленог провидног стакла, са аплицираном ваљкастом траком. Ro 4 cm.

Сонда 4, и. бр. 49/1980.

69. ИГЛА

Коштана игла за шивење, елипсоидног пресека, са рупицом за конац на ширем крају. L 6,7 cm.

Сонда 86, и. бр. 1291/1994.

70. ШИЛО

Коштано шило кружног пресека са оштрим врхом и купастом главицом, фино полиране површине. L 10,5 cm.

Сонда 62, и. бр. 1179/1992.

71. ДУГМЕ

Коштано лоптасто дугме са петљом на врху. На доњем делу рељефно резањем изведена розета. R 1,1 cm, H 1,5 cm.

Просторија XXXII, и. бр. 1085/1992.

72. КОШТАНИ ЕЛЕМЕНТИ ЦРКВЕНОГ НАМЕШТАЈА

Вишеструко профилисани коштани штапићи рађени токарењем. L 3,6–5,8 cm.

Црква, ископавања 1990–1994.

73. ЧЕШАЉ

Део двоередног коштаног чешља са ужим зупцима на једној и ширим на другој страни. Нађен у комаду подног малтера. Дим. 6×3 cm.

Просторија IX, у поду, и. бр. 495/1984.

74. КРСТ (2)

Два крста привеска са алкама на врху, ливена од бронзе. Са обе стране стилизовано приказана представа Распећа. Дим. 4,5×2,9 cm; 3,9×2,8 cm.

Просторија XXXIX, и. бр. 1117/1992. и и. бр. 1118/1992.

75. ПРСТЕН

Ливени, бронзани прстен, издигнуте и профилисане бронзане главе, заобљене карике са спољне стране, проширене на раменима и украшене листоликим мотивима. На глави три концентрична круга и два крстообразна мотива изведена пунктирањем. R карике 2,2 cm, H 2,5 cm.

Просторија LXVI, и. бр. 1298/1994.

76. НАПРСТАК

Део бронзаног напрстка са низом удубљења. Дим. 1,8×1,6 cm.

Просторија XXXVI, и. бр. 1102/1992.

77. АПЛИКАЦИЈЕ

Три купасте апликације у виду листолике розете, од танког сребрног лима, израђене пресовањем. Ro 2,2 cm.

Просторија XXXII, и. бр. 1071/1992.

78. ДРШКА ОД ЛУСТЕРА

Ливена бронзана дршка израђена у облику два стилизована делфина. H 11,7 cm, ширина 10 cm.

Сонда 49, и. бр. 469/1985.

79. МАКАЗЕ

Дводелне маказе, X типа, од кованог гвожђа, округлих ушица, мањих, лучних дршки и благо заобљених страна сечива. L 19 cm.

Сонда 70, и. бр. 1213/1993.

80. БРИТВА

Бритва кована од гвожђа са равним сечивом, лучно повијеном горњом ивицом, кратком дршком профилисаном са доње стране и већим отвором кроз који је провучене гвоздена петља. Отвори на дршци служили за фиксирање корица. Дим. 12,5×2×0,3 cm.

Сонда 62, и. бр. 1191/1992.

81. ЧЕКИЋ

Гвоздени чекић са правоугаоним отвором на средини за дршку. Један крај има равну радну површину и осмоугаоно зарубљене стране, а други је лучно повијен, стањем и рачвасто формиран. L 10 cm.

Просторија XIV, и. бр. 241/1981.

82. ЧЕКИЋ

Чекић сличан претходном. L 10,8 cm.

Просторија LXII, и. бр. 1129/1992.

83. МИСТРИЈА

Мистрија од кованог гвожђа са узаном троугаоном радном површином и трном, правоугаоног пресека, за дрвену дршку. L 26 cm, L дршке 12,4 cm, L тела 12 cm.

Просторија IV, и. бр. 94/1984.

84. СВРДЛО

Сврдло од кованог гвожђа четвороугаоног пресека, са кружно повијеним крајевима дршке и са проширеним спирално увијеним врхом. L 6,9 cm.

Просторија XXXVIII, и. бр. 1136/1992.

85. ТЕГ

Тег израђен од комада олова, кружног пресека, са отвором на средини.

Сонда 32, и. бр. 572/1984.

86. ХАРПУН ?

Ливени гвоздени клин полигоналног пресека, са два квадратна задебљања на средини. Горњи крај у виду харпуна, а доњи са петљом. L 13,5 cm.

Просторија IV и сонда 10, и. бр. 281/1981.

87. УЗЕНГИЈА

Овална узенгија кована од гвожђа, правоугаоног пресека, са равним, кружним лежиштем за стопало и правоугаоним отвором на врху. H 13 cm, ширина 14,5 cm.

Просторија VII–VIII, б.б./1974–1975.

88. БРАВА

Брава од кованог гвожђа, са механизмом за закључавање и са две резе. Мања реза има функцију шипа за затварање са унутрашње, а већа за закључавање са спољашње стране врата. Сви делови механизма фиксирани заковицима за плочу. Дим. 13,8×12,5 cm.

Просторија IV, и. бр. 128/1983.

89. БРАВА

Гвоздена брава са једном резом и механизмом сличним претходној. Дим 21×21,6 cm.

Просторија XLIX, и. бр. 1167/1992.

90. БРАВА

Гвоздена брава са кружним механизмом на плочи трапезоидног облика. Дим 14×6–9 cm.

Просторија XLII, и. бр. 1150/1992.

91. КАТАНАЦ

Гвоздени катанац цилиндричног облика, са оштећеним механизмом. R 2,3 cm, H 6,5 cm.

Просторија XVI, и. бр. 254/1981.

92. КЉУЧЕВИ

Цевасти гвоздени кључеви превучени бронзом, са нарезаним језичком на једном крају и алком на другом, често декоративно обрађеном. L 14,2–17,6 cm.

Просторија XXXVII, и. бр. 1104–1107/1992.

93. КЉУЧЕВИ

Цевасти гвоздени кључеви слични претходним.

Просторија XVI, и. бр. 317-321/1981.

94. КАЛАУЗ

Гвоздени калауз израђен ковањем. На једном крају лучно повијен, а на другом формирана алка. L 12 cm.

Сонда 22, и. бр. 22/1982.

95. РЕЗА

Гвоздена реза са шестоугаоним отвором на једном крају и багламом на другом. L 17 cm.

Североисточни угао порте, 1975.

96. АЛКА ЗА ПОВЛАЧЕЊЕ ВРАТА (ЗВЕКИР)

Кружна гвоздена алка за повлачење врата са овалним оковом од танког лима на коме су четири звездолике нитне. L 13,8 cm.

Североисточни угао порте, 1975.

97. ПРОЗОРСКА РЕШЕТКА

Гвоздена решетка за прозор формирана од три вертикалне и пет хоризонталних шипки, међусобно спојених провлачењем кроз прстенасто исковане отворе. Дим. 56×38,5 cm.

Просторија VII, ископавања 1974–75.

98. ФРАГМЕНТИ ФРЕСКО МАЛТЕРА

Фрагменти натписа на фреско малтеру са црвеним и црним словима на белој позадини.

Просторија I, североисточни угао, и. бр. 423/1981.

99. ФРАГМЕНАТ ФРЕСКО МАЛТЕРА

На фрагменту фреско малтера угребани натпис на коме је убележена 1676. година.

Просторија XXVIII, и. бр. 471/1981.

100. НОВАЦ

Сребрни дубровачки динар, кован између 1626. и 1761. године. Накнадно обрезан. R 0,8 cm.

Црква, у испуни гробнице краља Владислава, и. бр. 1345/1990.

101. НОВАЦ

Сребрни угарски новац краља Матије II, кован 1614. године. R 1,5 cm.

Просторија XXXVII, на прагу северних врата, и. бр. 1282/1994.

102. НОВАЦ

Сребрни угарски новац краља Фердинанда III (1637–1657). R 1,4 cm.

Црква, наос, сонда 97, и. бр. 1343/1994.

103. НОВАЦ

Сребрна акча султана Мехмеда IV, кована у Дамаску 1648–1687. R 1 cm.

Просторија LXVI, у вратима, и. бр. 1292/1994.

КРАЈ XVII–XVIII ВЕК

104. СВЕЋЊАК

Црвено печени свећњак коничне стопе, чанкастог реципијента и прстенасто профилисаног врха, зелено глеђосан. Брзо вито. H 21 cm.

Североисточни део порте, ископавања 1975.

105. ТЕСТИЈА

Мрко сиво печена тестија широког равног обода, високог врата и заобљеног тела са изливником и дршком, жуто, зелено и мрко глеђосана. Бочне стране трбуха заравњене. Испод корена дршке урезано слово М. Брзо витло. Ro 8,8 cm, Rd 11 cm, H 31 cm.

Просторија XXXI, и. бр. 822/1985.

106. ВЕЛИКИ СУД

Мрко печени велики суд типа ибрика, са хоризонталним ободом, профилисаним вратом, заобљеним телом, масивном дршком и изливником. Мрко маслинасто глеђосан и украшен хоризонтално аплицираним косо наребраним тракама. Брзо витло. R 14 cm, Rd 18,5 cm, H 46 cm.

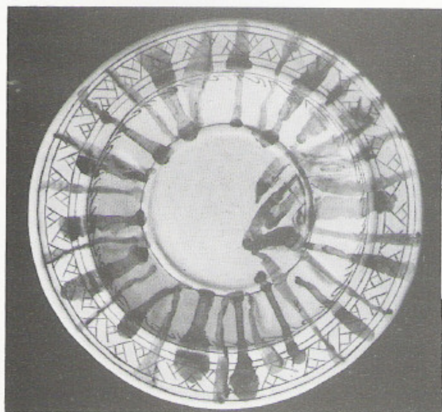
Североисточни део порте, ископавање 1975.

1

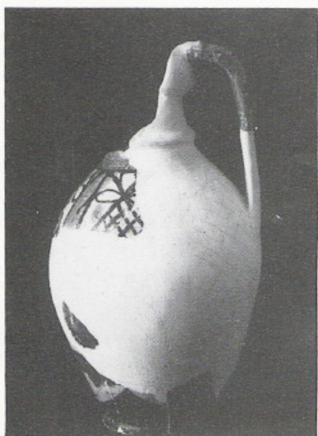

2

3

5

6

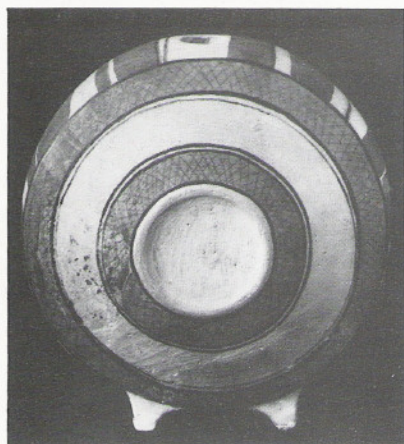

7

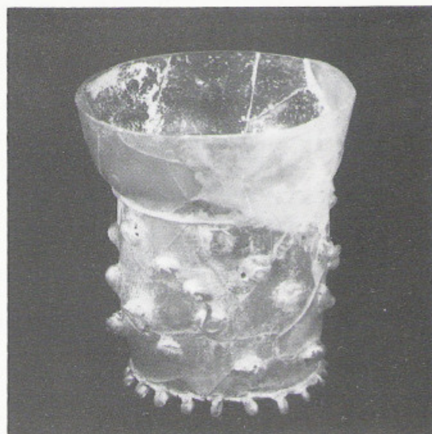
8

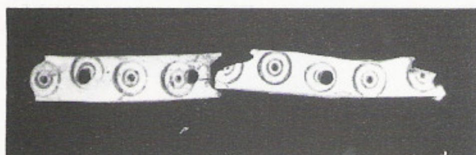
9

10

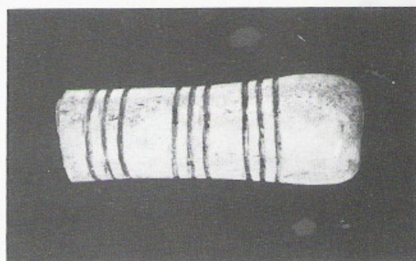
12

15

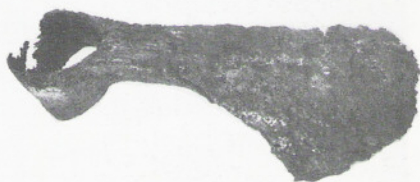

16

17

18

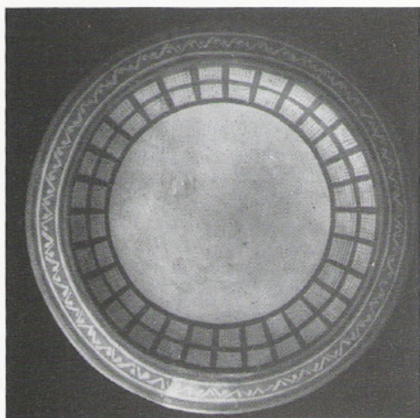

21

22

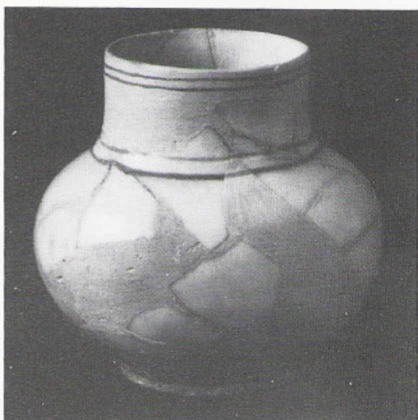

25

26

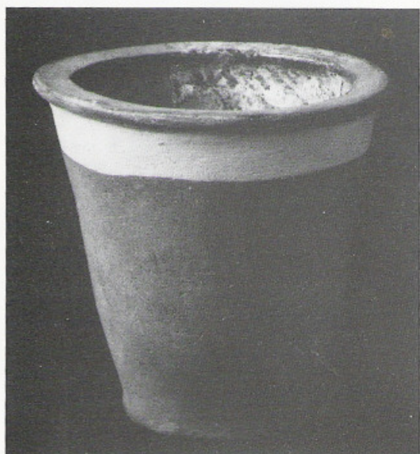

27

29

30

33

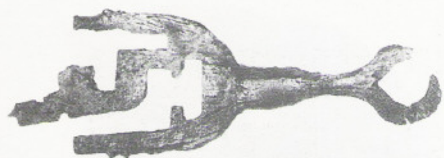
36

37

38

39

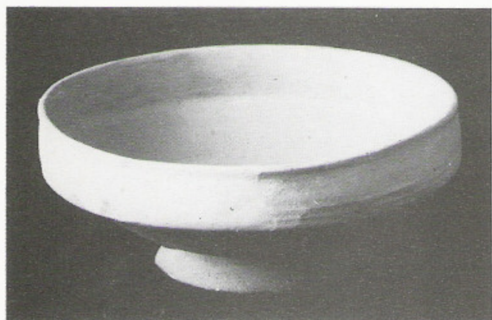

41

45

46

47

48

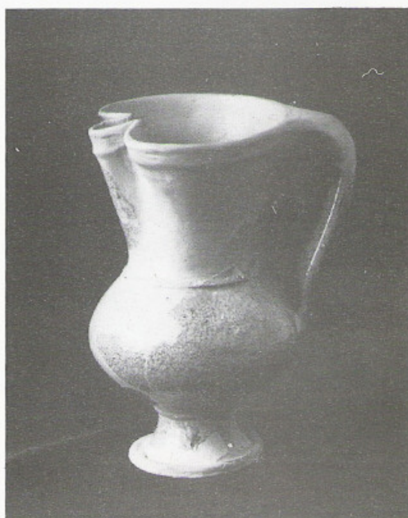
49

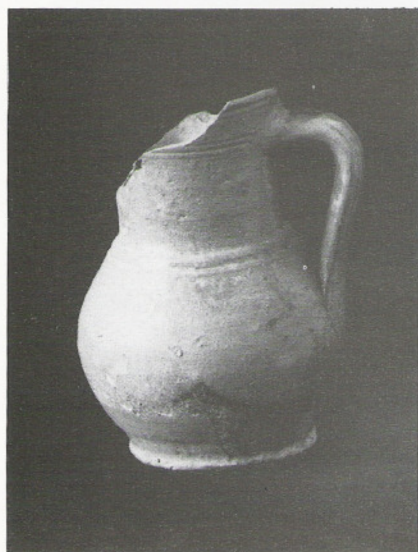
52

53

54

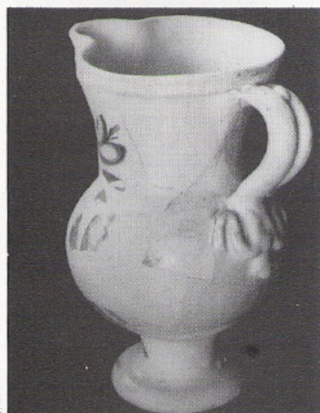
55

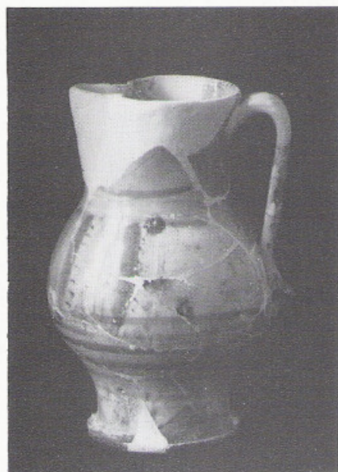

56

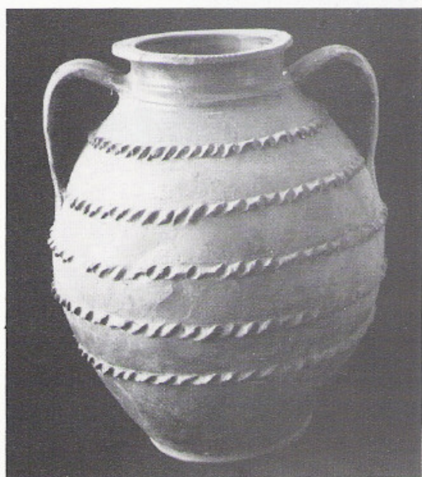

57

58

59

60

61

62

63

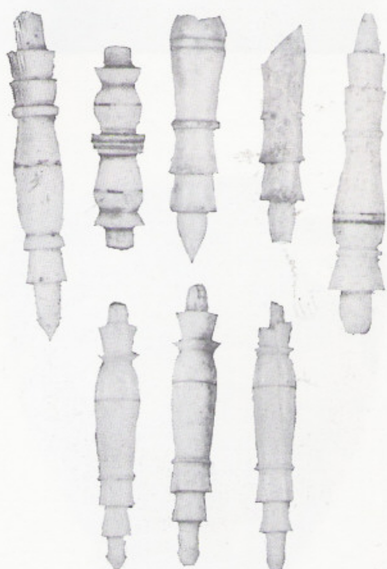

64

69

70

68

71

72

73

75

74

77

78

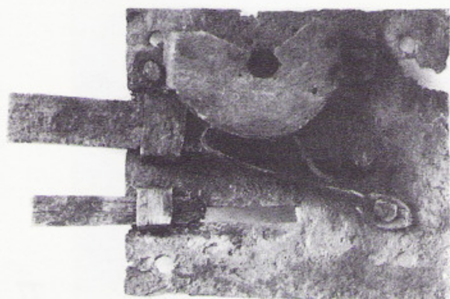
80

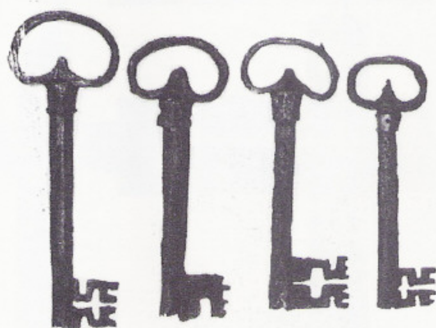

81

86

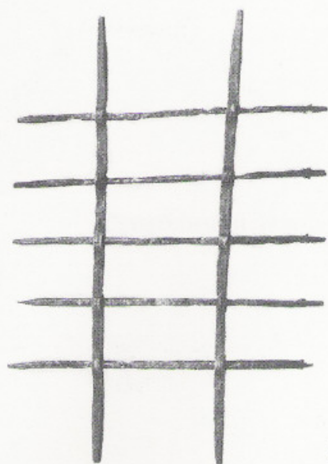

87

88

93

94

96

97

104

105

106

МАНАСТИР МИЛЕШЕВА – ИСТРАЖИВАЊЕ И ОБНОВА

Издавач
Републички завод за заштиту споменика културе – Београд
Божидара Аџије 11

Уредник
Радомир Станић

Аутори каталога
Оливера Кандић
Душица Минић
Емилија Пејовић

Аутори фотографија
Никола Живковић
Радомир Живковић
Оливера Кандић
(насловна страна и од бр. 1 до 7)

Аутори цртежа
Оливера Кандић
Нада Пајевић (бр. 5)

Реализација
„Трилекс" – Београд